

УДК 339.727.22:330.341.1

Левківський О.В., аспірант

Чернігівський національний технологічний університет

ПРЯМІ ІНОЗЕМНІ ІНВЕСТИЦІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті визначено основні напрями впливу ПІІ на результати інноваційної діяльності приймаючої країни. Систематизовано позитивні і негативні ефекти інноваційно наповнених ПІІ для країни-реципієнта. Окреслено роль держави у стимулюванні та залученні ПІІ для інноваційного розвитку. Визначено фактори, які несприятливо позначаються на залученні ПІІ в інноваційний розвиток економіки України. Запропоновано шляхи вдосконалення політики залучення прямих іноземних інвестицій для формування інноваційної спрямованості розвитку економіки.

Ключові слова: іноземні інвестиції, прямі іноземні інвестиції (ПІІ), інновації, інноваційна діяльність, інноваційно наповнені ПІІ, транснаціональні корпорації, інноваційна політика держави.

Levkivskiy O.

FOREIGN DIRECT INVESTMENT AS A SOURCE OF THE INNOVATIVE ACTIVITY INTENSIFICATION IN THE NATIONAL ECONOMY

The article determines the main directions of the impact of FDI on the results of innovative activity in the host country. Positive and negative effects of FDI in innovations for the recipient country are systematized. The role of government in promoting and attracting FDI for innovative development is outlined. The factors that adversely affect the attraction of FDI for innovative development of the economy of Ukraine are determined. The ways for improving the policy of foreign direct investment attraction to create innovation-oriented development of the economy are suggested.

Keywords: foreign investment, foreign direct investment (FDI), innovations, innovative activity, FDI in innovations, transnational corporations, innovative policy of the state.

Левковский А.В.

ПРЯМЫЕ ИНОСТРАННЫЕ ИНВЕСТИЦИИ КАК ИСТОЧНИК АКТИВИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ

В статье определены основные направления влияния ПИИ на результаты инновационной деятельности принимающей страны. Систематизированы позитивные и негативные эффекты инновационно наполненных ПИИ для страны-реципиента. Рассматривается роль государства в стимулировании и привлечении ПИИ для инновационного развития. Определены факторы, которые неблагоприятно сказываются на привлечении ПИИ в инновационное развитие экономики Украины. Предложены пути совершенствования политики привлечения прямых иностранных инвестиций для формирования инновационной направленности развития экономики.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, прямые иностранные инвестиции (ПИИ), инновации, инновационная деятельность, инновационно наполненные ПИИ, транснациональные корпорации, инновационная политика государства.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У сучасних умовах все більшого значення набуває розвиток інновацій, які є основою забезпечення стійкого економічного зростання, структурної модернізації та підвищення конкурентоспроможності економіки України. При цьому на процес розвитку інновацій впливає безліч факторів, ключова роль серед яких належить інвестиціям із різних джерел. Багато країн не володіють можливістю повністю покрити потреби у фінансових ресурсах лише за рахунок власних коштів, що і призводить до використання в національних економіках іноземних інвестицій.

Основним зовнішнім джерелом фінансування інновацій є прямі іноземні інвестиції (ПІІ), залучення яких дозволяє активізувати інвестиційний процес у

національній економіці та підвищити рівень її інноваційного розвитку. Адже ПІІ, як правило, супроводжуються привнесенням у національну економіку не тільки технологічних інновацій, але й нових знань і технологій інноваційного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження прямих іноземних інвестицій та їх впливу на економічний розвиток країни-реципієнтів знайшло своє відображення у працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема Д.Лук'яненко, О.І. Рогача, А.С. Філіпенка та ін. В останні роки, у зв'язку із загостренням проблеми залучення прямих іноземних інвестицій в інноваційний сектор економіки України, вітчизняна економічна література поступово поповнюється певними напрацюваннями й у даному напрямку.

Зокрема, у праці І.В.Кадеєвої [4] досліджується роль прямих іноземних інвестицій та діяльності транснаціональних корпорацій у створенні таких чинників формування інноваційної економіки, як інноваційні технології, нові системи і форми організації людської діяльності. У статті С.О.Полковниченко [7] дається оцінка впливу прямих іноземних інвестицій на інноваційну діяльність, запропоновано заходи щодо поліпшення інвестиційного забезпечення інноваційних процесів в Україні. Стаття О.В.Міщук [5] присвячена розробці теоретичних та практичних положень щодо формування ефективного механізму іноземного інвестування в забезпеченні інноваційного розвитку економіки України.

Однак, зважаючи на важливість та широту даної проблематики, питання спрямованості прямих іноземних інвестицій в інноваційну діяльність потребує подальшого дослідження.

Цілі статті. Метою даної статті є дослідження впливу прямих іноземних інвестицій на активізацію інноваційної діяльності країни-реципієнта. У зв'язку з цим поставлено наступні завдання:

- визначити основні напрями впливу ПІІ на результати інноваційної діяльності приймаючої країни;
- систематизувати позитивні і негативні ефекти інноваційно наповнених ПІІ для країни-реципієнта;
- окреслити роль держави у стимулюванні та залученні ПІІ для інноваційного розвитку;
- визначити фактори, які несприятливо позначаються на залученні ПІІ в інноваційний розвиток економіки України;
- запропонувати шляхи вдосконалення політики залучення прямих іноземних інвестицій для формування інноваційної спрямованості розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Прямі іноземні інвестиції слід розглядати як фінансові, майнові, інтелектуальні вкладення зарубіжних інвесторів безпосередньо у реальний сектор економіки держави-реципієнта з метою отримання прибутку, що дають інвестору право контролю над об'єктом інвестування і впливають на економічний, у тому числі інноваційний, розвиток галузей і сфер національної економіки приймаючої країни. Ці інвестиції носять стратегічний і довгостроковий характер, націлені на сталий розвиток і зростання придбаних активів. ПІІ сприяють зміцненню інноваційного потенціалу країни за допомогою ліцензування і передачі технологій, які впроваджуються в дочірні підприємства чи передаються місцевим фірмам, а також накопичення ноу-хау місцевим персоналом, оскільки привнесення з прямими іноземними інвестиціями матеріальних активів у формі виробничого обладнання в обов'язковому порядку супроводжується привнесенням і нематеріальних активів у формі навчання та навичок.

Світовий досвід розвитку провідних країн переконує, що залучення прямих іноземних інвестицій завжди було одним із вирішальних факторів прискореного розвитку їх економіки. Зокрема, створення власних передових технологій у ряді країн починалося з освоєння технологій, привнесених іноземним капіталом. Сьогодні широко

відомі приклади значного «внеску» іноземних технологій, ліцензій і ноу-хау в економічній поступ країн Південно-Східної Азії та Китаю. Післявоєнне відновлення економіки ФРН на основі «плану Маршалла» теж відбувалось за рахунок прямого іноземного інвестування. Навіть індустріалізація в колишньому СРСР розпочалася з масового застосування німецьких машин та устаткування, залучення іноземних кваліфікованих фахівців.

Для України, яка має застаріле технологічне обладнання та структуру виробництва, ПІІ повинні стати важливим джерелом активізації інноваційної діяльності. Інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг [3]. Для прискорення технологічного переоснащення виробництва, стимулювання його модернізації, організації нових виробництв, активізації розробки і впровадження інновацій важливо залучати інноваційно наповнені ПІІ.

Інноваційно наповнені ПІІ – це інвестиції, що несуть додаткові можливості вдосконалення організації й управління виробництвом та створення інноваційних продуктів.

Серед основних напрямів впливу ПІІ на результати інноваційної діяльності приймаючої країни можна виділити наступні:

1) значні інвестиції ТНК та їх філій у сферу досліджень і розробок посилюють інтенсивність розвитку науково-дослідної діяльності приймаючої країни з фундаментальних досліджень, які здатні стати основою радикальних інновацій;

2) передача супутніх ефектів від ПІІ, що є результатом іноземної інноваційної діяльності, від зарубіжних до місцевих фірм (передача знань через ланцюжок поставок, приплив кваліфікованої робочої сили, демонстраційні ефекти);

3) надання прав на використання нових технологій, ноу-хау та ін.;

4) використання і передача передових практик і досвіду з інноваційного менеджменту та підвищення його ефективності.

Звичайно, інноваційно наповнені ПІІ можуть мати як позитивні, так і негативні ефекти для країни-реципієнта. До позитивних очікуваних ефектів можна віднести: розвиток науки і науково-технічного потенціалу приймаючої країни; появу інноваційних проектів; забезпечення функціонування наукових установ, оснащення їх сучасним обладнанням, підтримку рівня життя науковців; доступ до світових інноваційних ринків, нових технологій; впровадження інновацій у виробничу діяльність підприємств, в тому числі капіталовкладення у формі сучасних засобів виробництва; модернізацію продукції, освоєння, розробку та створення в країні-реципієнті нових видів товарів і послуг, які мають покращені технічні та економічні характеристики, що підвищує їх конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках; розширення асортименту та збільшення обсягу інноваційної продукції в країні; інноваційний розвиток провідних галузей економіки країни; вдосконалення системи організації і управління виробництвом; залучення вітчизняних підприємств до передового господарчого досвіду [1; 6; 7; 8].

Негативні ефекти від залучення ПІІ можуть проявитись в: імпортозалежності від технологічних розробок інвесторів, витісненні національних виробників із ринку; розбіжностях економічних інтересів іноземних інвесторів і представників вітчизняного бізнесу; масовій репатріації прибутку іноземними інвесторами; отриманні морально застарілих технологій і обладнання; старінні інновацій; витоку знань; відставанні від інноваційно розвинених країн; втраті конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку; високих інноваційних ризиках; відтоку інвесторів через погіршення інвестиційного клімату; вивезенні інтелектуального продукту із країни, що веде до втрати загального ефекту інновацій; втручанні в економічний суверенітет держави [1; 8].

Як зазначають науковці, в рамках ПІ відбувається ініціювання, імпортування, модифікація і поширення нових технологій, форм організації виробництва та бізнесу, що забезпечує принципово інший і більш значний соціально-економічний ефект порівняно з можливостями вітчизняного підприємництва. Зокрема, професор економіки Колумбійського університету Рональд Фіндлі у своїй праці [11] показав, що приплив ПІ підвищує рівень технологічного прогресу, і стверджував, що головна причина позитивного впливу ПІ пов'язана з тим, що вони є каналом, по якому відбувається перелив нових методів управління і технологій у країну. Запозичення в рамках ПІ створених технологій виробництва та методів управління, які вже довели свою ефективність, дає багатьом країнам шанс наздогнати розвинені країни.

Основним суб'єктом ПІ виступають транснаціональні корпорації (ТНК). Присутність транснаціональних компаній у країні створює конкуренцію для місцевих підприємств, змушуючи їх підвищувати науково-технічний рівень виробництва, збільшуючи витрати на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи (НДДКР). Крім того, іноземні підприємства досить часто пропонують ряд продуктів, які споживачі цінують вище, ніж нововведення місцевих виробників. Це спонукає останніх до копіювання інновацій, імітації технологій. ТНК привносять в приймаючі країни нові галузі або види діяльності, які навряд чи з'явилися б виключно завдяки національним підприємствам або модернізації існуючих.

Переваги ПІ в інноваційній діяльності потенційно великі, але чи буде цей потенціал реалізований у повному обсязі, залежить від приймаючої країни, що має чітке бачення того, яким чином ПІ вписуються в загальну стратегію інноваційного розвитку [10]; її здатності запозичувати технології, розпізнавати важливість нової зовнішньої інформації, засвоювати та застосовувати для комерційного використання. Важливу роль в освоєнні нових ідей і технологій, перетворенні технологій в інноваційний продукт, виробництві нових чи удосконалених продуктів відіграє висока кваліфікація місцевих кадрів, розвиток інформаційно-технологічної, науково-освітньої інфраструктури, підприємницька активність, наявність інноваційно-технологічних кластерів. Інноваційний потенціал ПІ в повній мірі може бути реалізований лише за наявності в країні-реципієнті розвинутої науково-дослідної і дослідно-конструкторської бази.

На підвищення ефективності залучення прямих іноземних інвестицій впливає комплекс чинників, що формують інвестиційний клімат приймаючої країни. Основними з них є стабільна політична і макроекономічна ситуація в країні, відкритість національної економіки, ємність внутрішнього ринку, наявність адекватної ринкової інфраструктури та комунікацій, кваліфікованої робочої сили, передбачуване й ефективне організаційне та правове середовище.

Ключову роль у стимулюванні та залученні ПІ для інноваційного розвитку повинна відігравати держава. ПІ позитивно впливають на економіку приймаючої країни тільки при наявності чіткої державної програми взаємодії з іноземними інвесторами та грамотної політики залучення і використання іноземних інвестицій.

Дуже важливою для формування інноваційної економіки є галузева структура іноземних інвестицій, яка значною мірою визначає розвиток нових техніки та технологій, людського капіталу, доступ національних виробників до світових ринків [4, с.197].

Щодо вітчизняної політики залучення прямих іноземних інвестицій, її недосконалість проявляється у деформованій галузевій структурі іноземних інвестицій та їх концентрації на видах економічної діяльності, що характеризуються швидкою віддачею і максимальною ліквідністю (операціях з нерухомістю, торгівлі, банківській та страховій діяльності), при відносно низькому рівні ПІ у високотехнологічних галузях, що виробляють продукцію з високою часткою доданої вартості.

Так, за 2015 рік в економіку України залучено прямих іноземних інвестицій в обсязі 3,76 млрд дол., які були спрямовані перш за все в розвинені сфери економічної

діяльності. 30,6% із зазначених коштів іноземні інвестори вклали у підприємства промисловості; 27,3% – в установи фінансової та страхової діяльності; 13,0% – у підприємства оптової та роздрібної торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів; 8,0% – в організації, що здійснюють операції з нерухомим майном [2].

У промисловості ПП зосереджені переважно на виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів; металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів; хімічній та нафтохімічній промисловості. Стратегічні галузі не залучають необхідних обсягів капіталу, що важко назвати ефективним для країни-реципієнта [8]. Іноземні інвестиції в інноваційну діяльність України є епізодичними.

У сучасних умовах нестабільності економіка України стала менш привабливою для зарубіжних інвесторів, ризики інвестицій у країну різко підвищилися, надходження прямих іноземних інвестицій значно скоротилися. Якщо на 1.01.2014 р. обсяг залучених з початку інвестування прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України становив 57,06 млрд дол. США, то вже на 31 грудня 2015 р. він зменшився до 43,37 млрд дол. США (на 24%) [2].

На залученні ПП в інноваційний розвиток економіки нашої країни несприятливо позначаються: нестабільна політична і економічна ситуація; монополізованість ринку, обмеження допуску іноземних інвесторів у більшість галузей високотехнологічного сектору української економіки; недосконалість законодавчої бази між державою та іноземним інвестором; вади митного законодавства; недостатня захищеність іноземних інвестицій, прав власності; недосконалість системи податкового стимулювання; перевищення повноважень державних чиновників і високий рівень корупції; уповільнення розвитку виробничої бази; зменшення споживчого ринку; нерозвиненість структур, діяльність яких спрямована на залучення ПП; недостатня підтримка державою розвитку високотехнологічних галузей; відсутність ефективної системи заходів, що стимулюють приплив іноземних інвестицій в економіку України; інформаційні бар'єри; недостатній рівень внутрішнього попиту на інноваційну продукцію, невисока конкурентоспроможність української високотехнологічної продукції на світовому ринку.

Потенціал іноземного інвестування для активізації інноваційної діяльності в Україні використовується дуже слабо. У нашу країну надходять іноземні інвестиції, які в значній мірі не виконують своєї функції з перенесення нових технологій, досвіду, інтелектуальних ресурсів, що пов'язано з їх природою – поверненням українських капіталів, виведених в офшори [5].

Іноземне фінансування технологічних інновацій в Україні можна трактувати як феномен у загальній структурі джерел інвестування. Іноземний інвестор, використовуючи вітчизняний основний капітал, не вкладає фінансові ресурси в його оновлення та модернізацію в необхідному обсязі [9, с.83, 85]. Згідно з рейтингом Всесвітнього економічного форуму 2015-2016 рр., за показником «прямі іноземні інвестиції і трансферт технологій» Україна займає 117-е місце в світі [12, с.355].

Серйозні макроекономічні проблеми вимагають вдосконалення політики залучення прямих іноземних інвестицій для формування інноваційної спрямованості розвитку національної економіки.

Ефективний механізм спрямування інвестицій в інноваційний сектор можливий за умов «перекриття» каналів збагачення у сферах природних чи штучно створених монополій, а також доведення інновацій до стадії кінцевого ринкового продукту, який здатний зацікавити інвестора [5].

Інвестиційно-інноваційну політику нашої держави важливо направити насамперед на створення сприятливого інвестиційного клімату для здійснення інноваційних процесів. Стимулювати залучення прямих іноземних інвестицій доцільно, перш за все, для створення власних інноваційних можливостей. Тому державна політика щодо залучення ПП в інноваційні види діяльності повинна бути спрямована, з одного боку, на підвищення якості національного інноваційного потенціалу і

стимулювання суб'єктів інноваційної діяльності, а з іншого – на створення позитивного іміджу країни шляхом формування більш чіткого та прозорого середовища для потенційних інвесторів. У зв'язку з цим необхідно: посилити відповідальність представників органів виконавчої влади й місцевого самоврядування за вчинення корупційних дій; удосконалити нормативно-правову базу та митні процедури щодо регулювання іноземного інвестування, наблизивши їх до законодавства ЄС; встановити оптимальні податкові ставки; розвивати бізнес і поліпшувати інфраструктуру.

З метою стимулювання прямого іноземного інвестування у інноваційний сектор державі варто використовувати такі інструменти, як: політика прямої державної підтримки запозичень (придбання патентів, фінансування центрів трансферу технологій); навчання та стажування за кордоном персоналу сфери НДДКР і підприємств; запрошення іноземних викладачів; фіскальні (наприклад, звільнення від сплати податків) та фінансові (гранти, субсидії тощо). Крім того, державну політику із залучення іноземних інвестицій необхідно поєднувати з наданням різних пільг вітчизняним компаніям, що здійснюють інноваційні розробки.

Висновки. Проблема активізації інноваційної діяльності має велике значення для сучасної України. Найважливішим чинником для її розв'язання може стати іноземний інвестиційний капітал, переважно у вигляді прямих іноземних інвестицій (ПІІ), який тісно пов'язаний з поширенням досягнень у галузі НДДКР, передачею технологій, ноу-хау, нових методів управління. Саме іноземні інвестори здатні привнести на український ринок як техніко-технологічні, так і управлінські інновації, а також сприяти розвитку вітчизняних інновацій, випуску нових видів продукції, використанню всього найкращого з практики зарубіжного бізнесу. Тому необхідно максимально використати можливості ПІІ та підвищувати ефективність процесів їх залучення.

При правильній організації, стимулюванні та розміщенні прямі іноземні інвестиції можуть зіграти велику роль у докорінній модернізації виробництва, поліпшенні міжнародної спеціалізації України і зміцненні на цій основі позицій вітчизняних компаній на світовому ринку. При цьому важливо забезпечити формування сприятливого інвестиційного клімату та ефективної структури прямих іноземних інвестицій, а також удосконалення механізму взаємовідносин з інвесторами.

Список використаних джерел:

1. Биргулієва Г.Ф. Прямые иностранные инвестиции как фактор экономического роста в условиях инновационного развития России: автореферат диссертации ... кандидата экономических наук: 08.00.01 / Г.Ф.Биргулієва. – Санкт-Петербург, 2009. – 27 с.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Закон України «Про інноваційну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
4. Кадеєва І.В. Прямі іноземні інвестиції як фактор становлення інноваційної економіки в Україні / І.В.Кадеєва // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди. «Економіка». – 2014. – Вип. 14. – С.193-199.
5. Міщук О.В. Прямі іноземні інвестиції у забезпеченні інноваційного розвитку економіки України / О.В.Міщук // Інноваційна економіка. – 2013. – № 7. – С. 242-245.
6. Литвинцев И.П. Прямые иностранные инвестиции как фактор инновационного роста экономики России: автореферат диссертации ... кандидата экономических наук: 08.00.01 / И.П.Литвинцев. – Москва, 2007. – 25 с.
7. Полковниченко С.О. Вплив прямих іноземних інвестицій на інноваційний розвиток економіки України / С.О.Полковниченко, Н.В.Аркадьєва // Науковий вісник ЧДІЕУ. Сер. 1. Економіка: зб. наук. праць. – Чернівці: ЧДІЕУ, 2011. – №1 (09). – С. 78-85.
8. Полковниченко С.О. Вплив прямих іноземних інвестицій на розвиток економіки України / С.О.Полковниченко, Н.В.Аркадьєва // Науковий вісник ЧДІЕУ. Сер. 1. Економіка: зб. наук. праць. – Чернівці: ЧДІЕУ, 2010. – №3 (07). – С. 79-85.
9. Полковниченко С.О. Оцінка інноваційного розвитку економіки України / С.О.Полковниченко, О.В.Левківський, В.В.Левківський // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2012. – № 2. – С. 78-87.
10. Addison T. Foreign Direct Investment, Innovative Sources of Development Finance and Domestic Resource Mobilization [Electronic Resource] / T.Addison, G.Mavrotas. – Helsinki, Finland: UNU-WIDER, 2004. – Available at: www.helsinki.fi/netcomm/lmglib/24/89/hp_track2_adisson_mavrotas.pdf
11. Findlay R. Relative Backwardness, Direct Foreign Investment and the Transfer of Technology: A Simple Dynamic Model [Electronic Resource] / R. Findlay // Quarterly Journal of Economics. – 1978. – Vol.92. – P.1–16. – Available at: <http://qje.oxfordjournals.org/content/92/1/1.full.pdf+html>
12. The Global Competitiveness Report 2015–2016. Klaus Schwab, World Economic Forum [Electronic Resource]. – Geneva: 2015. – 385 p. – Available at: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf

Рецензент д.е.н., професор Ільчук В.П.